

DIETER HENRICH:**Werke im Werden*****Über die Genesis philosophischer Einsichten***

Verlag C. H. Beck 2011, 216 s.

Dieter Henrich patrí k najvýraznejším predstaviteľom súčasnej nemeckej filozofie. Darí sa mu, ako málokomu, spájať systematické uvažovanie so skúmaniami z dejín filozofie a motívy nemeckej klasickej filozofie využiť pri interpretácii súčasných problémov. Tematicky sú jeho filozofické práce viazané na I. Kanta a prvé fázy vývoja pokantovskej filozofie. Jeho najvýznamnejšou prácou je zrejme dvojzväzková monografia *Grundlegung aus dem Ich – Untersuchungen zur Vorgeschichte des Idealismus. Tübingen – Jena 1790 – 1794*, ktorá vyšla vo vydavateľstve Suhrkamp v roku 2004.¹

Jeho interpretácia dejín filozofického myslenia je metodologicky usmerňovaná „skúmaním konštelácií“. K vypracovaniu metodiky „skúmania konštelácií“ ho viedlo podrobné štúdium myslenia neskorého Kanta a prvých fáz vývoja Hegelovho myslenia. Pri pohľade zblízka ho prekvapila nielen radikálna zmena v celkovom spôsobe myslenia, odlišnosť myslenia mladého Hegela od Kanta, ale prekvapili ho aj časové dimenzie tejto zmeny. Mladý Hegel reagoval na Kanta a Fichteho ešte predtým, ako títo svoje myšlienky vyjadrili v publikovaných dielach. Zmena sa nedá vysvetliť len všeobecnými odkazmi na švábsky pietizmus alebo na revolúciu vo Francúzsku. Dospel k záveru, že „... pre rané dejiny pokantovskej filozofie je charakteristické to, že sa realizovali prostredníctvom koalícií, ktoré by sa nedali rekonštruovať len prostredníctvom publikovaných diel“ ([1], 17). Vychádza z predpokladu, že publikované texty nadobudnú plný zmysel len na pozadí diskusií, ktoré prebiehali v relatívne uzavretých krúžkoch, pričom kľúčovú úlohu hrali sprostredkovatelia, ktorých mená zostali v pozadí. Najmarkantnejším príkladom takéhoto sprostredkovateľa boli, ako ukázali detailné skúmania Dietera Henricha, Carl Immanuel Diez, repetent a docent teológie v tübingenskom seminári, a Isaack von Sinclair. Podstatné, zmena myslenia sa odohrala v sérii diskusií a dá sa pochopiť len z konkrétnej konštelácie problémov, osôb a návrhov riešenia problémov. Dieter Henrich to formuluje takto: „Konšteláciu osôb v debatách a v životných problémoch, ktoré mali spoločné, musí vždy predchádzať konštelácia filozofických problémov a vzájomne protichodných filozofických projektov, ktoré majú byť v debatách objasnené, prehĺbené a riešené“ ([1], 23). Pri formovaní pokantovskej filozofie základné napätie bolo dané potrebou uviesť do súladu požiadavku autonómie, slobody jednotlivca, s potrebou nájsť oporu v absolútne.

¹ Do češtiny bolo preložených viacero štúdií D. Henricha, v knižnej podobe sú prístupné dve jeho štúdie ktoré vyšli pod názvom *Základná struktura filosofie moderní doby*. Praha: Oikúmene 2009.

Boli to dve rovnako dôležité, ťažko zlučiteľné idey. Vývoj pokantovského myslenia je sledom pokusov o vytvorenie koncepcie, v ktorej by svoje miesto našla aj požiadavka autonómie, aj požiadavka opory v absolútne. Pre mysliteľov vyrovnávajúcich sa s Kantom bolo riešenie antinómie autonómie a absolútna teoretickým a zároveň praktickým, etickým problémom. Nešlo len o to, ako myslieť kompatibilitu autonómie a absolútna, ale aj o to, ako v tejto dilematickej situácii žiť, rozhodovať sa.

Vo svojej najnovšej knihe *Diela v procese vzniku*, ktoré nesie podnadpis *O genéze filozofických vhl'adov*, rozvíja svoju metodológiu dejinno-filozofického skúmania. Súčasťou skúmania konštelácií musí byť aj rekonštrukcia formovania sa diela ako výkonu jednotlivca a ako literárneho výkonu. Myšlienky sa formujú vždy v istej konštelácii: v rozhovore, v polemike, pri kritike a obrane. Myslitelia sú si tak blízko, že už sa temer nedá zistiť, kto je autorom rozhodujúcej myšlienky, pretože každá myšlienka je reakciou na námietky, resp. replikou na inú myšlienku. Nakoniec však predsa len myšlienka vzniká, formuje sa a dozrieva v hlave jednotlivca. Čo vlastne môže historik filozofie povedať o tom, čo sa odohráva „v hlave“ mysliteľa, čo môže povedať o genéze diela ako jedinečného procesu?

Pri rekonštrukcii „osobnostnej genézy“ filozofickej koncepcie D. Henrich navrhuje rozoznávať štyri fázy. Prvá spočíva v schopnosti identifikovať nejaký základný deficit v už etablovaných systémoch a spôsoboch myslenia. Druhú fázu tvorí nápad, vhl'ad, ktorý je kľúčom k riešeniu identifikovaného problému. Tretia fáza spočíva v konkretizácii vhl'adu jeho racionálnym spracovaním. Štvrtou fázou je literárne stvárnenia diela.

Najviac pozornosti venuje D. Henrich druhej fáze, genéze vhl'adu, vzniku určujúceho nápadu. Vychádza z autobiografických záznamov, ktoré zanechali Platón, René Descartes, Blaise Pascal, Immanuel Kant, Ludwig Wittgenstein, ale aj Bernard Russell a Rudolf Carnap. Títo myslitelia – v najvýraznejšej podobe zrejme R. Descartes a B. Pascal – zanechali svedectvo, že ich základná myšlienka prišla náhle, ako istá podoba osvietenia. Pravda, nie vždy je filozofická koncepcia výsledkom „vhl'adu“. Ako príklad postupného formovania sa veľkej filozofickej koncepcie v istej „konštelácii“ uvádza Henrich G. W. F. Hegela.

D. Henrich upozorňuje na to, že tvarová a kognitívna psychológia výrazne pokročili v skúmaní tvorivých procesov, v skúmaní riešenia problémov. Nakoniec, tak z našej každodennosti, ako aj z historicky tradovaných príbehov vieme, že časť riešení prichádza náhle, v podobe prekvapujúcej premeny nášho vnemového a myšlienkového poľa. Pri riešení problémom sa často stretávame s tým, čo tvarová psychológia nazýva „aha-zážitok“. Aj zakladatelia náboženstiev sa odvolávajú na zjavenie, vnuknutie, vnútorný hlas. Samozrejme, spektrum, ktoré siaha od náhleho nápadu, ako riešiť drobný problém v každodennosti, cez náboženské vnuknutie až po filozofický vhl'ad je kvantitatívne a kvalitatívne diferencované. Čím sa teda vyznačujú vhl'ady, ktoré vedú k formovaniu novej filozofickej koncepcie, od vhl'adov, ktoré riešia nejaký vedecký problém a od vhl'adov, ktoré menia náš vzťah k Bohu? Dieter Henrich sa podrobne zaoberá osobitosťou

filozofie ako typu poznania. Tou najdôležitejšou osobitosťou filozofie je previazanosť pochopenia sveta s určitou koncepciou života. Základný vhl'ad, ktorý sa stáva zárodkom budúcej filozofickej koncepcie, vždy obsahuje nový pohľad na svet, realitu, bytie a zároveň ponúka aj novú orientáciu v živote. Podľa D. Henricha filozofia je, pokiaľ ide o jej základné intencie, blízka náboženstvu, „odlišuje sa však od neho tým, že sa viaže na zdôvodňovanie a sebareflexiu“ ([2], 118). Filozofia je potom „spravovaním hraníc racionality a zdôvodňovaním perspektívy pre vedenie vedomého života“ ([2], 118).

Druhá časť práce je venovaná osobnostným a kultúrno-dejinným kontextom formovania veľkých filozofických diel. Dieter Henrich kladie dve otázky. Pýta sa, ako si koncepcie, ktoré sú výsledkom vhl'adu, teda náhleho vnuknutia, môžu nárokovať na to, aby boli považované za príspevok k racionálnemu poznaniu. Problémom je aj vzťah medzi kultúrno-historickou viazanosťou filozofických koncepcií a ich nárokmi na univerzálnu platnosť. Podľa Henricha sa ľahšie odpovedá na prvú otázku. Predsa vhl'ad musí byť akceptovaný, zaradený do celku poznania, ktorým disponuje subjekt, musí byť preverený kritériami racionality, ktoré si mysliteľ už osvojil. Ako však uviesť do súladu viazanosť filozofie na určitú konkrétnu kultúru a jej nárok na univerzálne poznanie? D. Henrich zastáva názor, že filozofickej koncepcii môžeme porozumieť len na základe poznávacieho nároku, ktorý si kladie ona sama, a ohradzuje sa proti koncepciám M. Foucaulta, Q. Skinnera a R. Rortyho, ktorí filozofiu viažu na sily, motívy a zámery, ktoré samy osebe nie sú filozofické. Ak však odmietneme chápanie filozofie ako výrazu alebo funkcie „iných“ síl, tak sa dostávame do konfrontácie s problémom pokroku. D. Henrich nepochybuje o tom, že dejiny sú dejinami rastu procedurálneho poznania a kritického potenciálu. Pre filozofiu je však charakteristická stála koexistencia vzájomne nekompatibilných pozícií. D. Henrich sa prikláňa k Hegelovej interpretácii tejto situácie: „Celok pravdy sa dá v jednotlivých dobách aj v ich rozptýlenosti nájsť“ ([2], 14), teda „rozdiel medzi filozofickými koncepciami sa dá vysvetliť na základe posunov perspektívy a rozdielnych stupňov explikácie jedného a toho istého poznania“ ([2], 150).

Filozofické dielo je vždy aj jazykovým útvarom. D. Henrich požaduje venovať viac pozornosti žánrom, v ktorých je tá-ktorá koncepcia formulovaná. Najmä analytická filozofia zvýšila našu schopnosť rozlišovať medzi rôznymi typmi jazykových výrazov, a tým rozšírila aj naše interpretačné možnosti. Dôležitým aspektom uvažovania o dejinách filozofie musí byť aj recepcia filozofických diel. Zdôrazňuje však, že prípadná estetická hodnota filozofického textu je vždy podriadená väzbe medzi pochopením celku a zdôvodnením životnej orientácie.

Dejiny filozofie v tradičnom zmysle slova sa už dávnejšie zdali byť pozostatkom, „prežitkom“, udržiavaným skôr z pedagogických a muzeálnych, nie z bádateľských dôvodov. Súčasnnosť a budúcnosť mali patriť postupom, ktoré idey „demontovali“, aby ukázali to, čo je v nich zamlčané, skryté. Nemožno pochybovať o tom, že prístupy inšpirované hĺbkovou psychológiou, kritikou ideológií, biológiou či sociológiou poznania významne prispeli k tomu, že filozofické koncepcie dnes vidíme komplexnejšie a v diferencovanejších súvislostiach. Úvahy Dietera Henricha však ukazujú, že tradičný prístup

k dejinám filozofie, teda prístup, ktorý berie vážne poznávacie a existenciálne intencie filozofie, nie ešte celkom mimo hry.

František Novosád

LITERATÚRA

- [1] DIETER, H.: Konstellationsforschung zur klassischen deutschen Philosophie. In: *Konstellationsforschung*. Herausgegeben von Martin Mulsow und Marcelo Stamm, Suhrkamp Verlag 2005.
- [2] DIETER, H.: *Werke im Werden, Über die Genesis philosophischer Einsichten*. Verlag C. H. Beck 2011.

---

prof. PhDr. František Novosád, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: filonovo@savba.sk

RÓBERT KARUL – RICHARD ŠTAHEL – MILAN TOMAN (eds.):

Identita – Diferencia

Bratislava: SFZ pri SAV a FiÚ SAV 2010, 524 s.

Štvrtý slovenský filozofický kongres, ktorý v Smoleniciach 13. – 15. septembra 2010 usporiadali Slovenské filozofické združenie pri SAV, Filozofický ústav SAV, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK v Bratislave a Medzinárodná federácia filozofických spoločností (FISP), skoncentroval pozornosť filozofiek a filozofov zo Slovenskej republiky a zo zahraničia (Česká republika, Nemecko, Poľsko, Francúzsko, Dánsko) na z mnohých hľadísk pálčivý problém identity a diferencie. **F. Novosád** v úvodnom plenárnom vystúpení *Na úvod tohto kongresu* ukázal zmyslupnosť takéhoto podujatia a v štúdií *Poriadok ako komplex diferencií a hraníc* aj konkretizoval tento zmysel poukazujúc na to, že „základný spôsob našej orientácie vo svete prebieha ako vyznačovanie rozdielov, určovanie hraníc“. Príspevky tak od domácich, ako aj od zahraničných účastníkov kongresu napospol sústredene „ohmatávali“ tento dramatický fenomén hraničnosti.

Organizátori rozdelili korpus textov príspevkov do šiestich častí: **1. Úvodné slová**, **2. Plenárne prednášky**, **3. Rovnaké a iné**, **4. Reflexie sociálnych, politických a kultúrnych aspektov identity a diferencie**, **5. Subjektivita/intersubjektivita**, **6. Reflexie etických aspektov identity a diferencie**, čím sa k slovu dostali tri významné prúdy súčasného (aj svetového) filozofovania: prúd fenomenologicko-hermeneutický, prúd femi-